

«Αγαπητά μου παιδιά...»
Θεσσαλονίκη, άνοιξη του
1943

Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος

Σύντομη περιγραφή

- Βασισμένο σε ένα απόσπασμα από μία επιστολή της Νεάμας Καζές τον Απρίλιο του 1943 προς τους γιους της, το ΕΜΕ δημιούργησε αυτή την νέα εκπαιδευτική δράση με αφορμή την 15^η Μαρτίου, όταν ξεκίνησε το πρώτο τρένο από του Βαρώνου Χιρς για το Άουσβιτς.

Διάρκεια εκπαιδευτικού προγράμματος: 1 διδακτική ώρα

Ηλικιακή ομάδα: Α', Β' και Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

Εκπαιδευτικοί στόχοι:

- Α) Βασικές πληροφορίες για την εβραϊκή παρουσία στη Θεσσαλονίκη
- Β) Εισαγωγή και βασικές πληροφορίες για τον διωγμό και τη δολοφονία των Ελλήνων Εβραίων
- Γ) Γυναίκες και Ολοκαύτωμα

Νεάμα Καζές, 4 Απριλίου 1943

Πολυαγαπημένοι Μωρίς και Μπέρτο,

Έλαβα σήμερα το γράμμα του Μπέρτο και δεν ξέρω πότε θα ξαναλάβω άλλο.

Αυτές τις μέρες σας γράφω ένα γράμμα για να σας καθησυχάσω λίγο, παρ' όλη την αγωνία πρωί και βράδυ περιμένοντας όπως οι κατάδικοι τη θανατική ποινή. Για μια στιγμή είχαμε την ψευδαίσθηση ότι ξεφύγαμε από αυτή τη δύσκολη ώρα. Αλλά τα πράγματα προχωράνε γρήγορα. Η μοιραία στιγμή φτάνει σε μερικές μέρες ή ώρες και για μένα επίσης.

Αγαπητά μου παιδιά, παρὰ την προσπάθειά μου να μη σας στενοχωρήσω βλέπω ότι η τελευταία μου ώρα έχει φτάσει. Τίποτα δεν με παρηγορεί πια όταν με βλέπω μακριά για τα καλά από τα αγαπητά μου παιδιά, τους αγαπημένους μου που ήθελα και επιθυμούσα με πόθο να δω, τους μόνους δικούς μου, και στις τελευταίες μου μέρες να έχω αυτή τη μοναδική χαρά στη ζωή μου. Δεν χάρηκα ούτε μια μέρα κατά την παραμονή μου εδώ μετά το χωρισμό από εσένα, ήθελα να φύγω εγκαίρως προβλέποντας όλα αυτά που συμβαίνουν τώρα, αλλά όλα τα εμπόδια μπήκανε μπροστά μου. Δεν ξέρω αν θα ζήσω με τη νοσταλγία, τις στερήσεις, τη μιζέρια.

Ο Θεός που βλέπει τα δάκρυά μου ας δείξει έλεος και να σας προστατεύει. Να ζήσετε χαρούμενοι αν μπορείτε. Ο Θεός να σας προστατεύει από όλα τα κακά, είναι η προσευχή μου κάθε βράδυ.

Νεάμα Καζές, 4 Απριλίου 1943

Τίποτα δεν μπορεί να περιγράψει την τραγωδία που συντελείται εδώ. Τι ελπίδα να δώσω στον εαυτό μου για να αντισταθώ σε τόσα πράγματα; Εγώ που περίμενα να σας δω από τη μια στιγμή στην άλλη, τρέχω με το σάκιο στην πλάτη με κατεύθυνση το άγνωστο χωρίς κανέναν προστάτη.

Μη με ξεχάσετε, αγαπητά μου παιδιά, λατρεμένοι μου, ο μόνος λόγος να ζω. Μακάρι να μπορούσα, μακάρι ο Θεός να μου άφηνε αυτή την ελπίδα να σας ξαναδώ, να σας φιλήσω, να δω τα μάτια σας για τα οποία ξόδεψα τα νιάτα μου ελπίζοντας πάντα να δω χαρούμενες μέρες μαζί σας. Αν ποτέ έχω νέα σας ή εσείς από εμένα, ποιος ξέρει αν ο Θεός θα με προστατέψει, θα είναι στο γραφείο που θα απευθυνθώ ή στου Τιάνο. Πότε ο Θεός θα μας ξανασμίξει δεν το γνωρίζω πια.

Κάθε στιγμή να με σιέφτεστε, υποφέρω πολύ. Είχα προβλέψει αυτές τις στιγμές και έλεγα ότι θα είμαστε μαζί. Ο Θεός θα δείξει έλεος σε μένα για να μην αρρωστήσω, αν δεν με εξολοθρεύσουν. Γιατί αυτά που βλέπουμε δεν είναι και πολύ ενθαρρυντικά.

Το παλτό, το ύφασμα, τα μικροπράγματα και το δώρο της γιαγιάς είναι στον φαρμακοποιό, η βαλίτσα με τα πράγματά μου και αυτά του Μπέρτο είναι στη γειτόνισσα, τη Βαγγελιώ, στην άλλη πλευρά του τοίχου του σπιτιού μας. Μενέλαος Καραμιχαήλ, Μιαούλη 60.

Νεάμα Καζές, 4 Απριλίου 1943

Κοιμόμαστε ντυμένοι γιατί είναι τα μεσάνυχτα που ζυπνάμε.

Η Τζίνα έλαβε το γράμμα σου.

Δεν μπορώ να συνεχίσω άλλο, να είστε καλά στην υγεία σας, ο Θεός να σας βοηθήσει, και ας μην πεθάνω πριν σας ξαναδώ και τους δύο.

Σας φιλώ με όλη μου την καρδιά που σκίζεται για σας.

Η άμοιρη μητέρα σας,

Νεάμα

[γραμμένα στο περιθώριο]

Μωρίς, Μπέρτο, παιδιά μου, σας φιλώ ακόμη μια φορά.

Δεν ξέρω αν το τελευταίο λεπτό θα είμαι με την Τζίνα, γιατί δεν ξέρουμε πώς θα μας μπλοκάρουνε. Σε κάθε περίπτωση, ο Θεός να με βοηθήσει αν θέλει να σας ξαναδώ.

Βιογραφικές πληροφορίες της Νεάμας Καζές

Η Νεάμα Καζές γεννήθηκε το 1889 και παντρεύτηκε τον Γιεχούντα Καζές, ο οποίος πέθανε το 1935. Η οικογένειά της ζούσε στην Κομοτηνή και οι δύο γιοι τους, ο Μωρίς και ο Αλμπέρτο, είχαν γεννηθεί εκεί, το 1911 και το 1916 αντίστοιχα. Λίγα χρόνια αργότερα, μετακόμισαν στη Θεσσαλονίκη. Ο Μωρίς διακρίθηκε για το θάρρος του στον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο του 1940. Επιστρέφοντας από το μέτωπο, βρήκε τη μητέρα του στην Αθήνα. Ωστόσο, στις 18 Σεπτεμβρίου 1941, η Νεάμα επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη για λίγες μέρες για να βρει φαγητό και παγιδεύτηκε εκεί. Αρχικά, ζούσε με τον Αλμπέρτο, ο οποίος όμως κατάφερε να φύγει από τη Θεσσαλονίκη τον Φεβρουάριο του 1943. Παρά τις προσπάθειες και των δύο γιων της να φέρουν τη μητέρα τους στην Αθήνα, η Νεάμα συλλήφθηκε. Εκτοπίστηκε στο Άουσβιτς-Μπιρκενάου, όπου και δολοφονήθηκε. Όσο βρισκόταν στο μεγάλο γκέτο στο ανατολικό κομμάτι της πόλης, η Νεάμα έστειλε συνολικά δώδεκα επιστολές στους γιους της στην Αθήνα (από 30 Ιανουαρίου έως 10 Απριλίου 1943).

Madre d' Israel / Ιερουσαλήμ των Βαλκανίων / Θεσσαλονίκη

Αντισημιτικά μέτρα

Τον Φεβρουάριο του 1943, οι αξιωματικοί των Ες-Ες Νήτερ Βισλιτσένυ και Άλοισ Μπρούνερ έφθασαν στην Θεσσαλονίκη, για να προετοιμάσουν τον εκτοπισμό των Εβραίων της πόλης με διαταγή του «αρχιτέκτονα της τελικής λύσης», Άντολφ Άιχμαν. Από τις 6 ως τις 25 του ίδιου μήνα, εκδόθηκαν διαταγές, με τις οποίες άρχισε ουσιαστικά η εφαρμογή των Νόμων της Νυρεμβέργης και στη Θεσσαλονίκη. Ενδεικτικά αναφέρονται:

- Κάθε Εβραίος άνω των πέντε ετών ήταν υποχρεωμένος από τις 6 Φεβρουαρίου 1943 να φορά στο στήθος το διακριτικό κίτρινο αστέρι. Τα αστέρια, οι «κιονιάρδες», όπως ονομάστηκαν από τους ίδιους τους Εβραίους, κατασκευάστηκαν με πρέσα κοπής της Κοινότητας και με έξοδα δικά της. Η πρέσα υπάρχει ακόμη και εκτίθεται στο Εβραϊκό Μουσείο της Θεσσαλονίκης. Οι Εβραίοι ξένης υπηκοότητας δεν είχαν αυτή την υποχρέωση.
- Όλοι οι Εβραίοι, ακόμη και όσοι είχαν εκχριστιανισθεί, ήταν υποχρεωμένοι από τις 12 Φεβρουαρίου να απογραφούν και να πάρουν τις ειδικές ταυτότητες. Σε περίπτωση μεικτού γάμου, μόνο ο/η μη Εβραίος/α δεν χρειαζόταν ειδική ταυτότητα.
- Στις 13 Φεβρουαρίου περιορίστηκε η μετακίνηση και απαγορεύτηκε η χρήση των μέσων μαζικής μεταφοράς. Οι τηλεφωνικές συσκευές έπρεπε να παραδοθούν στις αρχές.
- Στις 17 Φεβρουαρίου τα εβραϊκά καταστήματα και σπίτια έπρεπε να σημανθούν ευκρινώς.
- Στις 25 Φεβρουαρίου απαγορεύτηκε η συμμετοχή Εβραίων σε δημόσιους οργανισμούς κ.λπ.
- Τέλος, απαγορεύτηκε στους Εβραίους η πώληση ή μεταβίβαση κινητών ή ακινήτων περιουσιακών στοιχείων. Αυστηρές ποινές προβλέπονταν και για όσους γίνονταν αποδέκτες τέτοιων μεταβιβάσεων.

Με ελάχιστη προειδοποίηση, και με την απαγόρευση να κουβαλήσουν οτιδήποτε άλλο εκτός των απολύτως απαραίτητων, χιλιάδες οικογένειες αναγκάστηκαν να αφήσουν τα σπίτια τους, παραδίδοντας τα κλειδιά στους Γερμανούς και να βρουν νέο κατάλυμα. Στον περιορισμένο χώρο των γκέτο, οι συνθήκες ήταν ασφυκτικές: μέχρι και έξι οικογένειες μοιράζονταν ένα διαμέρισμα ή ένα σπίτι. Αρχικά υπήρχε τουλάχιστον η δυνατότητα εξόδου από τα γκέτο για να μπορούν να πηγαίνουν στις δουλειές τους, λίγο αργότερα όμως τους απαγορεύτηκε εντελώς και αυτή επί ποινή τουφεκισμού. Μια και τα περισσότερα καταστήματα και επιχειρήσεις βρισκόνταν εκτός των γκέτο, οι Εβραίοι/ες της Θεσσαλονίκης έχασαν με τον τρόπο αυτό κάθε δυνατότητα βιοπορισμού. Στη δύσκολη αυτή ώρα, βρέθηκαν δυστυχώς τόσο Χριστιανοί, όσο και άτομα μέσα από τους ίδιους τους κόλπους της Εβραϊκής Κοινότητας, που συμμετείχαν, μερικοί μάλιστα με ζήλο, στην επιβολή των μέτρων αυτών.

Πηγή: Ψηφιακή εφαρμογή ΕΜΕ «Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων 1941-44»

Χάρτης της Θεσσαλονίκης, που δείχνει τις εβραϊκές γειτονιές. Σε κόκκινο κύκλο η συνοικία του Βαρόνιου Χιρς, που μετατράπηκε σε διαμετακομιστικό στρατόπεδο από τους Γερμανούς. Βρισκόταν δίπλα στον σιδηροδρομικό σταθμό, από όπου ξεκίνησαν τα τρένα με προορισμό το Άουσβιτς.

(Πηγή του χάρτη, π. *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 52-53, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1994)

Η μοναδική γνωστή φωτογραφία της
μεταφοράς των Εβραίων διαμέσου της
Εγνατίας

(Πηγή: Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης)

Στις 15 Μαρτίου του 1943, όσοι Εβραίοι βρίσκονταν στο διαμετακομιστικό στρατόπεδο του Βαρώνου Χίρς, συνελήφθησαν και εκτοπίστηκαν με τραίνο στη γερμανοκρατούμενη Πολωνία, στοιβαγμένοι μέσα σε βαγόνια μεταφοράς ζώων, κάτω από φριχτές συνθήκες. Υπερπλήρη βαγόνια, με 70 – 75 άτομα το καθένα, χωρίς καν χώρο για να καθίσουν, με ένα βαρέλι νερό για την διαδρομή και ένα για τις φυσικές τους ανάγκες, για ένα ταξίδι που διαρκούσε τουλάχιστον τέσσερις μέρες. Αρκετοί πέθαναν στη διαδρομή και τα πτώματα απλώς πετάγονταν στην άκρη της γραμμής, όποτε γινόταν στάση.

Μέχρι τις 10 Αυγούστου 1943, σε συνολικά 19 σιδηροδρομικές αποστολές, εκτοπίστηκαν περίπου 46.000 Εβραίοι της Θεσσαλονίκης. Προορισμός για τους περισσότερους ήταν το στρατόπεδο εξόντωσης του Άουσβιτς – Μπιρκενάου. Ένας μικρός μόνο αριθμός Εβραίων με ισπανική υπηκοότητα, μαζί με την ηγεσία της κοινότητας της Θεσσαλονίκης εκτοπίστηκε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Μπέργκεν-Μπέλσεν. Η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης δεν θα ήταν ποτέ πια η ίδια, έχοντας χάσει περίπου το 96% του προπολεμικού πληθυσμού της.

Πηγή: Ψηφιακή εφαρμογή ΕΜΕ «Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων 1941-44»

Το σύμπλεγμα στρατοπέδων συγκέντρωσης του Άουσβιτς ήταν το μεγαλύτερο του είδους του που κατασκευάστηκε από τη ναζιστική Γερμανία. Οι αρχές των Ες-Ες κατασκεύασαν τρία κύρια στρατόπεδα κοντά στην πολωνική πόλη Οσβιέτσιμ, έξω από την Κρακοβία: το Άουσβιτς I τον Μάιο του 1940, το Άουσβιτς II (επίσης γνωστό ως Μπιρκενάου) στις αρχές του 1942 και το Άουσβιτς III (επίσης γνωστό ως Μόνοβιτς ή Μπούνα) τον Οκτώβριο του 1942. Μόνο όσοι ήταν σε καλή φυσική κατάσταση και ικανοί για εργασία εισάγονταν στο στρατόπεδο, παίρνοντας έτσι μια μικρή, αλλά πιερή παράταση ζωής. Μόλις αρρώσταιναν ή εξαντλούνταν από τη βαριά εργασία ή τις αρρώστιες, έπαιρναν και αυτοί τον δρόμο για τον θάλαμο αερίων και τα κρεματόρια.

Στο Άουσβιτς I, γιατροί των Ες-Ες πραγματοποιούσαν ιατρικά πειράματα στο "νοσοκομείο" του στρατοπέδου, στο Μπλοκ 10. Διεξήγαγαν ψευδοεπιστημονική έρευνα σε γυναίκες, νήπια, δίδυμα και νάνους. Ο πιο γνωστός μεταξύ αυτών των γιατρών ήταν ο αξιωματικός των Ες-Ες Δρ. Γιόζεφ Μένγκελε.

Από τα τρία στρατόπεδα του συμπλέγματος, το Μπιρκενάου είχε τον μεγαλύτερο αριθμό κρατουμένων και διέθετε τέσσερις θαλάμους αερίων, όπου έως και 6.000 Εβραίοι/ες δολοφονούνταν με αέρια εκεί κάθε μέρα. Το στρατόπεδο, που χωριζόταν σε δέκα τμήματα, διέθετε τμήματα για γυναίκες, άντρες, ένα οικογενειακό στρατόπεδο για Ρομά που είχαν εκτοπιστεί από τη Γερμανία, την Αυστρία και το Προτεκτοράτο της Βοημίας και της Μοραβίας, καθώς και ένα οικογενειακό στρατόπεδο για εβραϊκές οικογένειες που είχαν απελαθεί από το γκέτο του Τερεζίν.

Στο Άουσβιτς I δοκιμάστηκε το δηλητηριώδες αέριο, το παρασιτοκτόνο Zyklon B ως εργαλείο μαζικής δολοφονίας τον Σεπτέμβριο του 1941. Σιγά σιγά η χρήση του συγκεκριμένου αερίου υιοθετήθηκε σε όλους τους θαλάμους αερίων του συμπλέγματος. Ειδικά στο Μπιρκενάου, δύο αγροκτήματα μετατράπηκαν σε θαλάμους αερίων πριν κατασκευαστούν τα τέσσερα μεγάλα κτίρια των κρεματορίων την άνοιξη του 1943. Κάθε ένα από αυτά είχε τρία τμήματα: μια περιοχή έκδυσης, ένα μεγάλο θάλαμο αερίων και τους κλιβάνους κρεματορίου. Τα Ες-Ες συνέχισαν τις δολοφονίες με αέρια στο Μπιρκενάου μέχρι τον Νοέμβριο του 1944.

Το Άουσβιτς III, επίσης γνωστό ως Μπούνα ή Μόνοβιτς, δημιουργήθηκε τον Οκτώβριο του 1942 για να στεγάσει κρατούμενους που προορίζονταν να εργαστούν στις εργασίες συνθετικών ελαστικών στην Μπούνα. Την άνοιξη του 1941, η γερμανική κοινοπραξία I.G. Farben έχτισε ένα εργοστάσιο στο οποίο τα στελέχη της σκόπευαν να εκμεταλλευτούν το εργατικό δυναμικό των κρατουμένων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης για τα σχέδιά τους να κατασκευάσουν συνθετικά ελαστικά και καύσιμα. Ο διάσημος Ιταλοεβραίος συγγραφέας, Πρίμο Λέβι, εκτοπίστηκε στο Άουσβιτς III, από όπου επέζησε. Αποτύπωσε την συγκλονιστική εμπειρία του στα βιβλία του, γνωστότερο εκ των οποίων είναι το *Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος*, γνωστό για το ψύχραιμο ύφος και τη διεισδυτικότητά του στο ανθρώπινο συναίσθημα.

Πηγή: Ψηφιακή εφαρμογή ΕΜΕ «Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων 1941-44»

Προτεινόμενες δραστηριότητες

Εισαγωγικές ερωτήσεις για ανάπτυξη συζήτησης:

- Τι γνωρίζετε για τον ελληνικό εβραϊκό πληθυσμό;
- Τι γνωρίζετε για τα αντισημιτικά μέτρα των Γερμανών στη Θεσσαλονίκη;
- Κάτω από ποιες συνθήκες διενεργήθηκε το Ολοκαύτωμα στην Ελλάδα;
- Παρατηρήστε το επιλεγμένο φωτογραφικό υλικό και σχολιάστε το.

Δραστηριότητες εμπάθυνας:

- Γιατί πιστεύετε ότι το όνομα «Άουσβιτς» έχει γίνει όρος συνώνυμος του Ολοκαυτώματος;
- Αναπτύξτε σε ένα σύντομο κείμενο τους λόγους για τους οποίους η επιστολή της Νεάμας είναι σημαντικό ιστορικό τεκμήριο.
- Αφού διαβάσετε ολόκληρη την επιστολή, περιγράψτε αναλυτικά τη συναισθηματική κατάσταση της Νεάμας, αξιοποιώντας τουλάχιστον αυτές τις λέξεις: διαύγεια, ψυχραιμία, φόβος, απαισιοδοξία, αξιοπρέπεια, γυναικεία φύση.

Υποστηρικτικό υλικό

- Ψηφιακή Εφαρμογή ΕΜΕ «Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων 1941-44». <https://www.jewishmuseum.gr/to-eme-paroysiazei-anavathmismeni-psifiaki-efarmogi-2/>
- Ψηφιακή Εφαρμογή ΕΜΕ «Οι Εβραίοι της Ελλάδας. Ιστορία και παράδοση» <https://www.jewishmuseum.gr/to-eme-paroysiazei-anavathmismeni-psifiaki-efarmogi/>
- «Ας είναι η μνήμη σου αγάπη» ντοκιμαντέρ του Yad Vashem, στηριγμένο στη μαρτυρία του Οβάρδια Μπαρούχ, Εβραίου από την Θεσσαλονίκη <https://www.youtube.com/watch?v=H8tf7ufI1rQ> \
- «Τι είναι το ολοκαύτωμα», εκπαιδευτικό βίντεο του Yad Vashem <https://www.yadvashem.org/education/other-languages/greek/video-toolbox/hevt-what-is.html>
- «Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης», Εβραϊκό Μουσείο της Θεσσαλονίκης <http://www.jmth.gr/article-20032014-oi-evraioi-tis-thessalonikis>
- «Οι γυναίκες και το Ολοκαύτωμα», USHMM <https://encyclopedia.ushmm.org/content/el/article/women-during-the-holocaust>
- Για το Μπλοκ 10 <https://www.kathimerini.gr/culture/books/1035705/to-olokaytoma-den-echei-teleiosei/>
- Εικονική ξενάγηση στο Άουσβιτς 1 <https://panorama.auschwitz.org/tour1,en.html>